

Akdeniz’de Kriz, Diplomasi, Siyaset: İngiltere Meclis Görüşmelerinde Kıbrıs (1861-1911)**

Crisis, Diplomacy and Politics in the Mediterranean: Cyprus in the Debates of the British Parliament (1861-1911)

Emre BAYRAMLI*

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Emre BAYRAMLI

Orcid : 0009-0008-6035-0869
e-posta : emrebayramli@gmail.com

* Yüksek Lisans Öğrencisi,
Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü.

** Bu makale Prof. Dr. Cihan Özgün
danışmanlığında yürütülen “İngiliz
Parlamento Kayıtları Işığında
Akdeniz’de Kriz, Diplomasi, Siyaset:
1861 –1911” başlıklı yüksek lisans tezi
esas alınarak hazırlanmıştır.

Başvuru tarihi/Submitted date:
10.03.2025

Revizyon talebi/Revision requested:
14.03.2025

Son revizyon/Last revision received:
16.03.2025

Kabul edildiği tarihi/Accepted date:
17.03.2025

Atıf/Citation:

Bayramlı, Emre. “Akdeniz’de Kriz,
Diplomasi, Siyaset: İngiltere Meclis
Görüşmelerinde Kıbrıs (1861-1911).”
Journal of History and Strategy 1 (Mart
2025): 37-51.

Öz

Kıbrıs Akdeniz’in Sicilya ve Sardinya’dan sonra üçüncü büyük adasıdır. Ada Doğu Roma idaresi sonrası eski Kudüs Kralı Gui de Lusignan ve soyu tarafından yönetildikten sonra 1489’da Venedik Cumhuriyeti’nin eline geçmiştir. Suriye ve Mısır’ın fethi sonrası Trablusşam, Mersin, İçel gibi kıyılara yakın olan ve sık sık deniz ticaretini taciz eden Kıbrıs’ın alınması Osmanlı için adeta zorunluluk haline gelmiş ve ada zorlu bir kuşatma sonrası 1571 yılında imparatorluğa katılmıştır. Osmanlı yönetimi altında pek çok idari dönüşüm yaşayan Kıbrıs, Doğu Akdeniz’deki stratejik konumu sayesinde tarihin her döneminde bölgenin politik güçleri arasında çekişme konusu olmuştur; nitekim ada 19. yüzyılda dönemin büyük deniz gücü İngiltere’nin de stratejik hedefleri arasındadır. Osmanlı Devleti 1877 Rus Savaşı sonrası yaşanan buhran sürecinde bir ittifak anlaşması ile aday çatışmasız bir şekilde İngiltere’ye emanet eder. Hem bu ittifakın, hem de devir sürecinin öncesinde ve sonrasında adanın durumunun, İngiltere meclisindeki tartışmalarda önemli bir yer tuttuğu görülür.

Anahtar Sözcükler: Kıbrıs, Diplomasi, Akdeniz, Osmanlı İmparatorluğu, Büyük Britanya.

Abstract

Cyprus is the third largest island in the Mediterranean after Sicily and Sardinia. The island was ruled by Gui de Lusignan, the former King of Jerusalem, and his descendants after the Eastern Roman rule, and in 1489 it was taken over by the Republic of Venice. After the conquest of Syria and Egypt, Cyprus, which was close to coasts such as Tripoli, Mersin and İçel and frequently harassed maritime trade, became a necessity for the Ottomans and the island was annexed to the empire in 1571 after a difficult siege. Cyprus, which underwent many administrative transformations under Ottoman rule, has been the subject of contention among the political powers of the region in every period of history thanks to its strategic location in the Eastern Mediterranean; in fact, the island was among the strategic targets of Britain, the great maritime power of the period, in the 19th century. During the depression after the Russian War of 1877, the Ottoman Empire entrusted the island to Britain without any conflict through an alliance agreement. Both before and after this alliance and the transfer process, the status of the island occupied an important place in the debates in the British parliament.

Keywords: *Cyprus, Diplomacy, Mediterranean, Ottoman Empire, Great Britain.*

Giriş

Kıbrıs Akdeniz’in Sicilya ve Sardinya’dan sonra üçüncü büyük adasıdır. Doğu Akdeniz’in kuzeydoğu köşesinde bulunan ada Türkiye kıyılarından 70 km. kadar açıktadır.¹ Tarihi olarak ada Doğu Roma idaresi sonrası eski Kudüs Kralı Gui de Lusignan ve soyu tarafından yönetildikten sonra 1489’da tamamen Venedik Cumhuriyeti’nin eline geçer. Venedik önce Memluk Devleti’ne ödediği vergiyi Memluk yıkıldıktan sonra bu kez Osmanlı’ya ödemeye başlamıştır; ancak Kıbrıs’ın önemi Osmanlı için vergiden daha fazlasıdır. Suriye ve Mısır’ın fethi sonrası Trablusşam, Mersin, İçel gibi kıyılara yakın olan ve sık sık deniz ticaretini taciz eden adanın alınması adeta zorunluluk haline gelmiştir. Osmanlı’nın büyük bir donanma ile başlattığı Kıbrıs harekatı 1571 Ağustos ayında zorlu Mağusa kuşatması sonrası fetih ile sonuçlanır. Tarsus, Alâiye (Alanya) ile İçel sancakları bağlanarak Kıbrıs bir eyalet haline getirilir ve Konya, Karaman, Niğde, Kayseri sancaklarından göçmen nakledilir.²

Kıbrıs’ın fethinin Osmanlı İmparatorluğu için önce ciddi bir külfeti de beraberinde getirdiği söylenebilir; çünkü hem Mağusa kuşatması hem de sonrasında toplanan Kutsal İttifak ile yapılan 1571 İnebahtı³ (Lepanto) savaşı, büyük miktarda deneyimli denizcinin kaybedilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak İttifak’tan İspanya’nın ayrılmasıyla savaşı sürdüremeyeceğini anlayan Venedik’in ağır iki ahidname ile savaştan çekilmesi sonrası imparatorluk çabuk toparlanmış ve 1574’te Tunus’u alarak Doğu Akdeniz’den sonra Batı Akdeniz’de de önemli bir liman elde etmiştir.⁴

1 Cevat Rüştü Gürsoy, “Kıbrıs”, TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim 07.11.2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kibris#1>.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, cilt 3*, (Ankara: TTK, 1998), 33.

3 Akdeniz tarihinde önemli bir yere sahip bu savaşın nedenleri, sonuçları ve savaşı doğuran Osmanlı – İspanya rekabeti için Bkz: Bülent Arı, *Akdeniz’de İki Süper Gücün Hâkimiyet Mücadelesi İspanya ve Osmanlı (1568 - 1588) Kıbrıs - İnebahtı - Armada*, (Ankara: Kadim Yayınları, 2019).

4 Güner Doğan, “Savaştan Uzlaşmaya: İnebahtı Deniz Savaşı Öncesi ve Sonrası İtalyan Yazınında Türkler (1570-1573).” *Tarih Dergisi* 76 (2022): 161-180. <https://doi.org/10.26650/iutd.202209>

1. Kıbrıs'ta Osmanlı İdaresi

Kıbrıs fetih sonrası, 17. yüzyılda Cezayir-i Bahr-i Sefid Sancağına bağlanarak yıllık geliri Kaptan Paşa'ya tahsis edilir. Adanın vergi vergilerini Kaptan Paşa adına aracı olarak toplayan yerel ağaların, adanın esas yöneticileri olduğu anlaşılmaktadır. 17. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Kıbrıs'ta düzen ve huzur aşınmaya başlar.⁵ Ağalar ve birbirleriyle olan rekabetlerinin, Boyacıoğlu Mehmet İsyanı örneğinde olduğu gibi, pek çok karışıklığa neden olduğu görülür.⁶ 18. yüzyılın hemen başında Kıbrıs has olarak sadrazama verilince yönetimi de onun adına muhassıllar üstlenmeye başlar ancak daha sonra yeniden Kaptan Paşa'ya verilir. 1754 yılında Kıbrıs Başpiskoposu bir ferman ile "Kocabaş" ilan edilince⁷ zimmilerin resmi temsilcisi olarak doğrudan İstanbul ile görüşebilme yetkisine kavuşur. Bu tarihten sonra Başpiskopos ve Kıbrıs Divan Tercümanı adada giderek güçlenerek yerel yöneticileri gölgede bırakır duruma gelmiştir. Özellikle hemen hemen bütün mali işlerin Yorgaki üzerinden görüldüğü dönem ilgi çekicidir. 19. yüzyılın başına kadar sürecek ve bir isyan ile son bulacak Yorgaki dönemi, ada için yolsuzluk, baskı ve karışıklık ile doludur.⁸

Kıbrıs Napolyon'un Mısır harekatı sonrası yaşanan savaşlar sırasında; müttefik donanmalarının ihtiyaçlarının karşılandığı, Mısır ve Akka savunması için asker toplandığı, hatta Fransız esirlerinin hapsedildiği, zahire, peksimet gibi ihtiyaçların karşılandığı lojistik bir üs olarak kullanılmıştır.⁹

1821 Yunan isyanı haliyle Kıbrıs'ta da yankılanmıştır. Kıbrıs'ta yaşayan Rumların isyana katkısı gönüllüler ve maddi yardım ile sınırlı kalmıştır. Filiki Eteryaya ve işbirlikçi bazı din adamları ile Rum ileri gelenlerin çabalarına rağmen ada isyana iştirak edememiştir; burada istihbarat faaliyetleri sonucu alınan sert önlemlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰

Yunan İsyanı'nın Eylül 1829'da sona ermesi ve bağımsız Yunanistan'ın tanınması sonrası modern "Enosis" hareketinin öncülü bir olay yaşanır. 1830 yılında Yunanistan devlet başkanı Kapodistrias'a bir temsilci gönderilerek, adanın Yunanistan'a bağlanması için ikna edilmeye çalışılır ancak bu çaba sonuçsuz kalır. Ada bu yıllarda ayrıca yoğun dış göç verir. Gidenlerin büyük kısmı Yunan vatandaşı olarak geri dönüp genelde Fransız himayesi altında yaşantılarına devam etmektedir. Bu durum 1831 yılında Babıali'nin bu şekilde geri dönenler için etkili önlemler almasına neden olur.¹¹

-
- 5 Nuri Çevikel, *Kıbrıs: Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*, (İstanbul:47 Numara Yayıncılık, 2006), 95-96.
 - 6 Harry Luke, *Cyprus Under the Turks (1571-1878)*, (London: Oxford University Press, 1921), 31-32.
 - 7 Claude Cobham, *Excerpta Cypria: Materials For A History Of Cyprus With An Appendix On The Bibliography Of Cyprus*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1908), 355
 - 8 Güven Dinç, "Kıbrıs Saray Tercümanlığı Kurumu (1779-1816)." *16. Türk Tarih Kongresi* 4,1 (2010): 423-437.
 - 9 İsmail Şahin, "İngiltere'nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs (1580-1878)" *Asia Minor Studies* 4, 7 (2016): 149-176, <https://doi.org/10.17067/ams.78952>
 - 10 Güven Dinç, "Yunan İsyanı Sırasında Kıbrıs'ta İstihbarat Faaliyetleri (1821)." *2. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Emperyalizm, Hegemonya ve İstihbarat Faaliyetleri*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019), 601-619.
 - 11 George Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi (1571-1948)*, Çev. Nazım Can Serbest, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 132-134.

Adadaki Britanya viskonsülünün 1862 yılı raporu olumlu bir Kıbrıs tablosu çizer; eşkıyalık, hırsızlık ya da cinayetin olmadığı ada Hıristiyanlar, yalancılığıyla ün yapmış Yunanlara nazaran daha dürüst ve ticari açıdan becerikli ve hevesliydi. Müslümanların Araplarda görülen fanatizmle pek ilgisi yoktu ve Lefkoşa hariç Hıristiyanlarla uyum içinde yaşıyorlardı.¹²

1868 ve 1869’da Osmanlı ordusuna ve Girit’e yardım etmek adına Kıbrıs’taki tüm saman stoku tükenirken adadaki çiftlik hayvanlarının yalnızca üçte biri tarımsal kullanıma müsait durumdadır. 1870 yılında 1874’e kadar sürecek çok sert bir kuraklık ve çekirge istilaları başlar. Tüm bunlara rağmen Mutasarrıf Mehmet Sait Paşa görevden ayrıldığı 1871 yılına kadar alt yapı, yol, köprü inşaat etmiş ayrıca dürüstlüğü ve tarafsızlığı ile de takdir toplamıştır.¹³

2. İngiltere ve Kıbrıs

Paris Barışı sonrası Akdeniz’de etkinliği daha da artan İngiltere şüphesiz Osmanlı yönetimindeki Kıbrıs’ı da radarına almıştır. İran için görevlendirildiği dönemde Küçük Asya ve Kıbrıs’ı da gezme fırsatı bulan İskoç asıllı Doğu Hint Kumpanyası subayı J.M. Kinneir seyahatnamesinde (1818) Kıbrıs ile ilgili önemli saptamalarda bulunur. Kinneir’e göre Kıbrıs Osmanlı’yı ve Rusya’yı kontrol edebilecek stratejik konumu ile donanmaya ve İngiltere’ye Akdeniz’de çok yarar sağlayabilecektir.¹⁴

Larnaka’daki yeni konsolosa bilgi vermek amacıyla, konsoloslukta görevli Pietro Brunoni’nin 1843 yılında kaleme aldığı rapor da adanın potansiyeli ve önemini gözler önüne sermesi açısından oldukça ilginçtir. Brunoni bakımsız ve çamura gömülmüş olarak tarif ettiği Mağusa limanı için “*Büyük olmamakla birlikte, dibinin temizlenmesi ve onarılması halinde bir miktar savaş gemisini (Men-of-War) ve ticari gemiyi (Merchantmen) barındırabilecek kapasitededir. Şu anda limana sadece küçük gemiler ve boş olduğu takdirde ara sıra büyük gemiler girmektedir.*” der. Liman sonraki bölümde göreceğimiz üzere devir sonrası İngiltere’yi ve meclisi çokça meşgul etmiştir. Brunoni Mağusa’daki hisar için de çarpıcı bir yorumda bulunur. “*Her ne kadar şu anda kötü durumda, top, cephane, malzeme ve sürpriz bir saldırı halinde savunacak askerden yoksun olsa da, Mağusa bir Avrupa Gücü tarafından kolayca güçlü ve zapt edilemez hale getirilebilir.*” Ona göre liman ve şehrin onarılması hem Mağusa’yı canlandırıp zenginleştirecek hem de anakarada ona yakın olan kıyılara yarar sağlayacaktır.¹⁵

Milli Savunma Bakanlığı’nda istihbarat başkanlığı da yapan Albay Home’un ada ile ilgili verdiği rapor da dikkate değerdir. Home raporunda Kıbrıs’ı elde edilmesi

12 Hill, *Kıbrıs Tarihi*, 201.

13 Hill, 212-213.

14 “*The possession of Cyprus would give to England a preponderating influence in the Mediterranean, and place at her disposal the future destinies of the Levant (...). It is of easy defence; and under a liberal government would, in a very short space of time, amply repay the charge of its own establishment and afford the most abundant supplies to our fleets at a trilling expense.*” John Macdonald Kinneir, *Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan*, (London: John Murray, 1818), 185-186.

15 Luke, *Cyprus Under the Turks (1571-1878)*, 179-183.

halinde büyük diplomatik karışıklıklara neden olmayacak, kuzeyde Kafkasya ya da Yukarı Fırat Dicle havzalarından gelecek tehditlere askeri reaksiyon verilebilecek ve ekonomik olarak kayda değer katkı sağlayabilecek bir bölge olarak tanımlanmaktadır. Bu rapor ile İngiltere'nin Kıbrıs'ı "olası seçenekler arasında" tuttuğu anlaşılmaktadır.¹⁶

3. Berlin Kongresi Öncesi: Kıbrıs Sözleşmesi

Balkanlarda dengeleri alt üst edebilecek ve İngiltere'nin Hindistan İmparatorluğu ve doğu ticaretini tehlikeye sokacak Ayastefanos'un yeniden görüşülmesi için Avusturya ve İngiltere ön ayak olmuş, Almanya'nın da desteği ile Berlin'de bir kongreye karar verilmişti. Savaş yorgunu Rusya buna itiraz edebilecek bir pozisyonda değildi ve zaten muhtemel bir Avrupa müdahalesine karşı Ayastefanos'u "ön barış şartları" olarak adlandırmıştı.¹⁷ Devletlerin kongreye hazırlandığı sırada Osmanlı ve İngiltere bambaşka bir hesap üzerinden gizli görüşmeler yapmaktaydı. Bu görüşmeler sonucu "fatura" bir adaya çıkacaktı: Kıbrıs.

Önceki bölümde ele aldığımız raporlar kuşkusuz İngiltere'nin ada ile ilgilendiğini gözler önüne sermektedir. Ancak Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhak fikri Benjamin Disraeli'nin (Lord Beaconsfield) 1847 yılında yazdığı *Tancred* adlı romana ya da yine 1874 yılında Disraeli'nin daha "yüksek ruhlu" bir politikaya çark edip İmparatorluğa "şaşalı bir kazanım" elde etme hedefine dayandırılrsa da Kıbrıs İngiltere için bir "son dakika" kazanımı gibi de görünmektedir. Disraeli Nisan 1877'de Osmanlı - Rus Savaşı patlak verdiğinde daha sert önlemler alabilmek için İstanbul'a Layard'ı elçi olarak göndermiş durumdadır. 22 Kasım'da Layard'a gönderdiği özel mektupta Babıali'ye kredi açma karşılığında "İngiliz çıkarlarına uygun bir toprak parçası" satmasını önerdi. Boğazlar konusunda olası zorluklara yol açacağı için Batum fikrini elemişti. "Akdeniz'de herhangi bir yer" fikrine sıcak değildi. Son olarak Basra körfezinde hakim bir konuma karar kıldığı görülür. Layard buna 12 Aralık'ta cevap verir ve nabız yoklamaları sonucu Babıali'nin Batum'u bırakabileceğini, ancak Kıbrıs, Girit ya da Basra körfezine yakın Mohammerah'ı (Hürremşehr) bırakmayacağını düşündüğünü söyler. Hem Disraeli hem de Layard, Küçük Asya'yı savunmak için bir liman aramakta ancak henüz Kıbrıs bu seçenekler arasında bulunmamaktadır. Ayastefanos'un imzalanmasının duyulmasının ardından 27 Martta Disraeli Hindistan'dan takviye kuvvetler çağrılmasını ve Levant'ta Basra körfezine ve Bağdat çevresindeki tüm ülkeye hakim olacak ve Rusya'nın nüfuzunu tamamen etkisiz hale getirecek iki mevki (Kıbrıs ve İskenderun) işgal edilmesini önerir. Bu güçlü önlemlere muhalif olan dışişleri bakanı Earl of Derby istifa ederek yerini Lord Salisbury alır.¹⁸

Salisbury de geç bir tarihte üzerine uzlaşılan Kıbrıs'ı daha önceden dile getiren devlet adamlarındandır. Göreve gelmeden kısa bir süre önce, henüz Hindistan Bakanı iken,

16 Rıfat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı – İngiliz Antlaşması*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978), 43.

17 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, cilt 8*, (Ankara: TTK, 2011), 68-69.

18 Harold Temperley, "Disraeli and Cyprus." *The English Historical Review* 46, 182 (1931): 274–279.

Disraeli’ye gönderdiği yazıda, Rusya’nın Osmanlı’nın doğusundan toprak koparmasına savaş tehdidi ile karşılık verilmesini önermiyor, Limni ve Kıbrıs’ta deniz üssü sağlanması ya da İskenderun gibi bir limanın geçici işgalini öne sürüyordu. Salisbury, İngiltere’nin Rusya ile Ayastefanos’u yumuşatmak için yaptığı müzakerelerden çekilme tehdidiyle¹⁹ 23 Mayıs 1878’de Kıbrıs Sözleşmesi çerçevesi ile bir ittifak önerisini sunup 48 saat süre vererek “pazarlık” sürecini sonuca bağlamıştır.²⁰ 1870 Sedan Savaşı’nın getirdiği değişen koşullar içerisinde kendisini yalnız hisseden Osmanlı Hükümeti de İngiltere’yi yanına çekerek bu durumdan kurtulmak adına buna razı olmuştur.²¹ Layard’ın sözleşme önerisinin reddi halinde Berlin Kongresi’nde İngiliz desteğinden mahrum olacaklarını hatta İngiltere’nin adayı zorla da işgal edebileceği ifadelerinin²², 93 Harbi yenilgisinin sarsıntısını atlatamamış Osmanlı yönetimi üzerinde etkili olduğu da öne sürülebilir.

Haziran 1878’de imza edilen Kıbrıs Sözleşmesi ile İngiltere Anadolu topraklarında meydana gelecek yeni bir Rus saldırısına karşı silahlı yardımı²³ yüklenerek Osmanlı İmparatorluğu ile şartlı bir ittifak haline girmiştir.²⁴ 12 Temmuz 1878’de İngiliz birlikleri Kıbrıs’a çıkmış ve adada uzun yıllar sürecek İngiliz yönetimi başlamıştır. Disraeli sonrası göreve gelen Gladstone Disraeli’nin Kıbrıs’ı almasını kınamış ve Yunanistan’a bırakmak istemiş olsa da bunu yapamamıştır.²⁵

4. Kıbrıs Üzerine İngiltere Meclis Görüşmeleri

Haziran 1878 yılında gizlice düzenlenen İngiliz Türk Kıbrıs Sözleşmesi ilk kez 8 Temmuz’da İngiliz Meclisi’ne taşınır. Hükümete yöneltilen Kıbrıs Sözleşmesi söylentilerini Hartington Markisi teyid eder ve meclise sözleşmeyi şu şekilde özetler:

“Batum, Ardahan, Kars ya da bunlardan herhangi biri Rusya’nın elinde kalırsa ve ileride Rusya tarafından Sultan’ın Asya topraklarının kesin Barış Antlaşması ile belirlenen herhangi bir bölümünü daha ele geçirme girişiminde bulunulursa, İngiltere, Sultan’a silah gücüyle savunmada katılmayı taahhüt eder. Buna karşılık Sultan, İngiltere’ye, bu topraklardaki Hıristiyan ve Babiali’nin diğer tebaasının yönetiminde, iki Güç arasında üzerinde anlaşmaya varılacak gerekli reformları yapmayı vaat eder. İngiltere’nin bu taahhüdünü yerine getirebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapabilmesini sağlamak amacıyla, Sultan ayrıca Kıbrıs Adası’nın İngiltere tarafından işgal ve idare edilmesini kabul eder. Rusya Hükümeti, son savaşla Asya’da elde ettiği

19 Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı – İngiliz Antlaşması*, 43.

20 Salâhi R. Sonyel, “İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs’ı İngilizlere Nasıl Kiraladı” *Belleten* 42, (1978): 725-744. <https://doi.org/10.37879/belleten.1978.725>.

21 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2010*, (İstanbul: Der Yayınları, 2015), 347.

22 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, cilt 8*, (Ankara: TTK, 2011), 73.

23 Silahlı yardımın planlanmasının yanı sıra sınır bölgelerindeki İngiliz konsoloslarına Rus askeri hareketlerini izlemeleri ve gerekirse Rusya’nın Akdeniz’e yaklaşması durumunda kısa sürede bir Hıristiyan milis gücü örgütlemeleri talimatları verilmiştir: Ronald Hyam, *Britain’s Imperial Century 1815-1914 A Study of Empire and Expansion*, (Lanham: Barnes and Noble, 1993), 178.

24 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri cilt 1 Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*, (Ankara: TTK, 1953), 401-402.

25 Graham D. Goodlad, *British Foreign and Imperial Policy 1865-1919*, (London: Routledge, 2000), 18.

toprakları herhangi bir zamanda Babıali'ye teslim ederse, Sözleşmedeki hükümler geçerliliğini yitirecek ve ada boşaltılacaktır.”²⁶

Antlaşmanın ekinin 6. maddesinde yer alan “Kars ve son savaş sırasında Ermenistan’da yaptığı diğer fetihler” ifadelerinin Batum’u da kapsayıp kapsamadığı ve Ermenistan ifadesinin coğrafi muğlaklığı çokça tartışılır.²⁷ Shaftesbury Kontu yine aynı 6. maddeye atıfta bulunarak, Kars ve diğer şehirler Rusya tarafından boşaltılmadıkça, Kıbrıs’ın Osmanlı mülkiyetine iade edilmeyeceğinin açık olduğunu ve dolayısıyla, Rus Hükümeti Kars’ı ve diğer şehirleri ebediyen elinde tutmaya devam ederse, İngiltere’nin de Kıbrıs’ı ebediyen elinde tutacağını belirterek antlaşmayı okuyan hemen herkesin geçebileceği gerçeğin meclis kayıtlarına da geçmesini sağlar.²⁸

Benjamin Disraeli, 18 Temmuz 1878 yılında Lordlar Kamarası’nda Berlin Kongresi’ni değerlendirdiği uzun konuşmasında Kıbrıs’ın alınmasındaki amacın Akdeniz değil Hindistan olduğunu dile getirir. Kıbrıs, imparatorluğun devamı ve barış içinde korunması için önemli bir adımdır. “*Asya’da Rusya ve İngiltere için yeterince yer var. Ancak biz ihtiyacımız olan “bölgeyi” güvence altına almalyız. Bu nedenle, Rusya’dan gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı Türkiye’yi korumak için Türkiye ile bir savunma ittifakına girdik (...) Bu doğrultuda Kıbrıs’ın alınmasının amacı Akdeniz değil Hindistandır. Biz orada İmparatorluğumuzun devamı ve barış içinde korunması için gerekli olduğunu düşündüğümüz bir adımı attık.*”²⁹

Kıbrıs’ın Süveyş Kanalı’nın savunulmasının en önemli amaçlardan biri olduğu fikrine katılan Earl of Granville’e göre ise krallık genişledikçe zayıf noktaları da artmakta ve kısıtlı ordu gerekli olandan daha fazla noktaya yayılmaktadır. Ayrıca bu transfer Akdeniz’de çıkarları olan ülkeler için tedirginliğe de neden olmuştur. Dışişleri Bakanlığı görevinden nisan ayından ayrılmış olan Lord Derby (Edward Stanley, 15th Earl of Derby) Kıbrıs’a ve yeni bir donanma istasyonuna gerçekten ihtiyaç olup olmadığı konusunda şüphelidir. Mevcut donanma üssü olan Malta’nın güçlendirilmesi yetkili denizcilik otoritelerinin de savunduğu görüştür. Akdeniz’de bir başka büyük donanma üssü yüksek maliyetler ve lojistik sorunlarını da beraberinde getirir. Derby ayrıca Süveyş Kanalı’nın korunması argümanına da şüpheyi yaklaşılarak şu yorumda bulunur: “*Süveyş Kanalı’nın korunmasının İngiltere için birincil öneme sahip bir mesele olduğunu tamamen kabul ediyorum; ancak Süveyş Kanalı’nı kimin tehdit ettiğini bilmiyorum. Biz orada olduğumuz sürece deniz yoluyla tehdit edilmesi mümkün değil. Rusların Batum’a kadar ulaşmış olmaları da beni Mısır’ı ya da kanalı tehdit edecek*

26 Hansard, House of Commons Debates 8 Temmuz 1878, vol. 241, cc. 966. Not: 1771 yılında, İngiliz Parlamentosu Üyesi John Wilkes’in çabalarıyla, Avam Kamarası daha açık ve demokratik bir hükümete doğru önemli bir adım atarak parlamento tartışmalarının kamuya açıklanmasına izin verdi. Bunun sonucu olarak 1774 yılında Luke Hansard (1752–1828) ilk Avam Kamarası Bültenini yayınladı. İlk ayrıntılı resmi raporlar ise 1803’te gazeteci William Cobbett tarafından Political Register’da yayımlandı. Makalemizde başvurduğumuz meclis tutanakları arşivi olan “Hansard” ismi, 1943 yılında kayıtların resmi adı olarak benimsenmiştir. Hem Avam Kamarası (House of Commons) hem de Lordlar Kamarası (House of Lords) kayıtlarına <https://hansard.parliament.uk> üzerinden erişim sağlanabilir.

27 Hansard, House of Lords Debates 16 Temmuz 1878, vol. 241, cc. 1573-1575.

28 Hansard, House of Lords Debates 11 Temmuz 1878, vol. 241, cc. 1225-1226.

29 Hansard, House of Lords Debates 18 Temmuz 1878, vol. 241, cc. 1753-1843.

bir yakınlıkta olduklarına ikna etmiyor.” Lord Napier and Etrick Küçük Asya’nın savunması açısından Kıbrıs Adasının alınmasının yüksek askeri makamlar tarafından uzun zamandır savunulan bir adım olduğunu belirtir ve 1856 Antlaşması’nı çığneyen Rusya üzerinden gelecekte yaşanabilecek yeni tehditler için yorumda bulunur: “Adayı işgal etmemiz harekete geçme niyetinde olduğumuzun bir göstergesidir; Kıbrıs gelecekte böyle bir uluslararası hukuk ihlaline karşı bir teminattır.”³⁰

Adanın stratejik öneminin, 24 Mart 1879 yılında Sir John Hay tarafından da kapsamlıca vurgulandığı görülür. Hay, bir savaş gemisi, lojistik olarak bir tahkimat istasyonundan yaklaşık 1.500 milden daha uzak bir mesafeye gönderilemeyeceği için savaş durumunda Süveyş Kanalı’nı korumak ve Hindistan’a giden yolda bir atlama taşı olarak hizmet etmek için Malta ile Aden arasında bir kömür istasyonuna sahip olmanın çok önemli olduğunun altını çizer. “*Bir deniz ve kömür istasyonu olarak en büyük avantaja sahip olmanın yanı sıra, ticaretimizin korunması için de son derece yararlı olacaktır. Unutulmamalıdır ki Port Said barış sırasında bir kömür istasyonu sunarken, savaş sırasında tarafsız bir bölge olacak ve bu nedenle Levant’ta konuşlanmış ya da Kızıldeniz ve Hint Okyanusu’na giden gemilerimiz için bir kömür istasyonu olarak kullanılamayacaktır.*”³¹

Bir tür “örnek çiftlik” (model farm) olarak Türklere Küçük Asya’da neler yapılabileceğinin bir örneği olarak işgal edildiği de vurgulanan³² adanın, doğal koşullarının da mecliste tartışıldığı görülür. Adanın su kıtlığı, iklim açısından talihsiz bir konumda olduğu, kışın şiddetli soğuğu, yazın dayanılmaz sıcaklığı ve sıtmaya yol açan sağlıksız koşulları çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan haberler üzerinden tartışılır.³³ Lord Lilford Konsolos Laing’in Kıbrıs ile ilgili “*Ada sağlıksız değildir, ancak beslenmede sadelik ve alışkanlıklarda ölçülülük gerektirir.*” raporu üzerinden kendi yorumlarını getirir. Lord, Akdeniz’deki büyük adaların hemen hepsini ziyaret etmiş biri olarak koşullar açısından Kıbrıs’ın diğerlerinden farkı olmadığını hatta Sardunya, Korsika ve Sicilya’dan kesinlikle daha elverişli olduğunu söyler. Su sıkıntısından ziyade suya ulaşımın zorluğundan söz ederek Kıbrıs’ta gerekli olanın sadece para ve girişim olduğunu söyler; ayrıca ona göre, siyasi ve askeri mülahazaları bir kenara bırakırsak, Kıbrıs’ın satın alınması, ülkede uzun zamandır herhangi bir Bakan tarafından yapılan en akıllıca eylemlerden biridir. Ancak o da liman sorununu dile getirir. Adanın ticari ve askeri açıdan en büyük sakıncasının, balçıkla dolu Mağusa’nın elverişli tek limanı olmasından dert yanar.³⁴ 21 Mart 1879’da Sommerset Dükü, Amirallik Hidrografının incelemeleri sonrası sunduğu raporu işaret ederek drenaj ve bir millik bir dalgakıran yapımı sonrası Mağusa’nın Malta’daki liman gibi bir liman haline getirilebileceğini öne sürer. Dışişleri Bakanı Salisbury’ye göre de Mağusa , dokuz gemi alabilen Malta’dakinden çok daha iyi bir liman potansiyeline sahiptir; çünkü çalışmalar sonrası bir kablo uzunluğu aralıklarla on dört gemiyi barındırabilecektir ve bu durum Akdeniz’in

30 Hansard, House of Lords Debates 18 Temmuz 1878, vol. 241, cc.1753-1843.

31 Hansard, House of Commons Debates 24 Mart 1879, vol. 244, cc. 1510-1593.

32 Hansard, House of Commons Debates 24 Mart 1879, vol. 244, cc. 1510-1593.

33 Hansard, House of Lords Debates 15 Temmuz 1878, vol. 241, cc. 1434-1462.

34 Hansard, House of Lords Debates 19 Temmuz 1878, vol. 241, cc. 1949-1966.

Güneydoğu kıyısında İngiltere'ye büyük avantaj sağlayacaktır.³⁵ Yine aynı ay içinde yapılan görüşmelerde adanın sağlık koşullarının iyileştirilmesi için okaliptus ağaçlarının dikildiği (Okaliptüs oldukça fazla su tutan bir ağaç olarak bataklıkların kurutulması ve sıtma ile mücadele edilmesi için kullanılmaktadır) ayrıca kasabaları birbirine bağlayacak karayolları inşaatlarına başlanacağı, özel sermayenin demiryolu inşaatı için teşvik edileceği dile getirilmektedir.³⁶

Kıbrıs Sözleşmesi elbette pek çok eleştiriye de maruz kalmıştır. Sir Julian Goldsmid mecliste yaptığı konuşmada hem adanın stratejik önemini eleştirir hem de getireceği ek mali yükü dikkat çeker: “*Mağusa bir zamanlar muhteşem bir limandı; ancak Venedik kadırgaları zamanında iyi olan limanların şimdi iyi limanlar olarak kabul edilemeyeceği açıktır. Şu anda Kıbrıs'ta ne bir askeri istasyonumuz ne de filolarımızın güvenle demir atabileceği bir yerimiz var. Kıbrıs bir deniz üssü olacaksa, Mağusa'da uygun bir liman yapmak için büyük masraflara girmemiz gerektiği aşıkâr. Yapılsa da çok az işe yarayacak çünkü Kıbrıs, Çanakkale Boğazı'na Malta kadar uzak ve her şeyin zaten elimizin altında hazır olduğu Malta, bir Rus filosunu kontrol etmek için yeteri kadar iyi bir harekât üssüdür.*”³⁷ Mağusa Liman masraflarının 350.000 Sterline kadar çıkabileceğinin bildirildiği 2 Temmuz 1880 Lordlar Kamarası oturumunda söz alan Earl of Kimberley'e göre bu meblağ gereken miktarın ancak küçük bir bölümünü temsil etmektedir. “*Savaş gemilerinin yatacağı bir limanı düşmana karşı savunmamak son derece ihtiyatsızca olur; çünkü liman ele geçirilip bize karşı kullanılabilir. Bu nedenle liman tahkimatlar ile desteklenmeli hatta tahkimatın yanı sıra, bölgenin sağlık koşulları da iyileştirilmelidir. Sağlıksız koşullarda garnizon barındırmak uygun olmaz; öte yandan garnizon olmadan liman da güvenli olmazdı. Mağusa'nın sağlıklı bir konuma dönüştürülüp dönüştürüleceği ve dönüştürülecekse bunun ne pahasına olacağı büyük bir soru işaretidir.*”³⁸ Mecliste ayrıca İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesi halinde, liman dahil adaya yaptığı tüm alt yapı yatırımları ve masraflar için tazminat talebinden feragat etmesinin de dile getirilip eleştirildiği görülür.³⁹

Sir Charles W. Dilke Kıbrıs'ın mali yükü ile ilgili eleştirileri açıklanan sayılar üzerinden destekler: “*Vergilere rağmen, kendimizi bağladığımız sözleşmenin ağır koşulları nedeniyle yılda sadece 170.000 sterlin toplayabiliyoruz, bunun 115.000 sterlinini Türklere ödüyoruz ve geriye hükümetin tüm masrafları için sadece 50.000 ile 60.000 sterlin arasında bir para kalıyor. Bu da adanın sivil idaresi tarafından yutuluyor ve İngiliz vergi mükellefine askeri ve donanma masraflarını, kışlaları, limanı ve ayrıca yolları karşılamak kalıyor.*” Ona göre İngiltere Kıbrıs'ta Türklerin vergi toplayıcıları haline gelmiştir. Earl of Camperdown da 7 Haziran 1880 yılındaki konuşmasında bunu savunur: “*Artık Türkiye adadan toplamayı asla başaramadığı miktarda vergi gelirini sağlayabiliyor. İngiltere kendisini bir vergi toplayıcısı haline getirmiştir.*”⁴⁰ Duke of

35 Hansard, House of Lords Debates 21 Mart 1879, vol. 244, cc. 1410-1417.

36 Hansard, House of Commons Debates 24 Mart 1879, vol. 244, cc. 1510-1593.

37 Hansard, House of Commons Debates 24 Mart 1879, vol. 244, cc. 1510-1593.

38 Hansard, House of Lords Debates 2 Temmuz 1880, vol. 253, cc. 1381-1383.

39 Hansard, House of Commons Debates 24 Mart 1879, vol. 244, cc. 1510-1593.

40 Hansard, House of Lords Debates 7 Haziran 1880, vol. 252, cc. 1313-1320.

Summerset’e göre Türkiye Sultanı’nın bir haraçgüzarı olarak elde tuttıkları Kıbrıs’ın halkı tam da bu nedenle zarar görmektedir. “Çünkü Sultan’a Kıbrıs için yılda ödenmesi gereken meblağın toplanabilmesi için her meyveden, her üründen, her koyundan, her keçiden vergi almak zorunda kaldık ve vergiler ödenene kadar ürünlerin toplanmasını engelledik; böylece halkın tüm endüstrisine müdahale ettik. Rumlar, Türkler ve Ermeniler, adayı elimizde tutmaya devam edeceğimizi bilselerdi çok daha büyük bir ticaret yapabiliriz; ancak mevcut belirsiz durum bu insanları herhangi bir girişim yapmaktan alıkoymuyor.”⁴¹

Alışılmışın dışında Salisbury ile Dışişleri tarafından yönetilen adanın⁴² resmen bir sömürge olmaması⁴³ nedeniyle vergisel, yargısal ve idari yönetiminde Osmanlı yönetim usul ve gelenekleri üzerine eklenen bazı İngiliz düzenlemelerinin pek çok soruna neden olduğu ve bunun çeşitli örneklerle meclis görüşmelerine de taşındığı gözlemlenmektedir. H. Samuelson’un tabiriyle: “Başından sonuna kadar bir kanun karmaşası var. Hiç kimse adanın hangi Ulusal Kanun uyarınca yönetildiğini bilmiyor.”

Ada Osmanlı kanunları ve onun tarif ettiği gibi İngiliz Nizamnameleri ile yönetilirken elbette yönetimde bir karmaşa olmasına şaşmamak gerekir. 1 Haziran 1880 Avam Kamarası oturumunda görüşülenlerden anlaşıldığı üzere Kıbrıs’taki sıradan bir Hukuk Mahkemesinde, mahkemeye başkanlık eden yargıç, İngilizce ya da Yunanca bilmeyen bir Türk Kadı idi. İngiliz Hükümeti, yargıca yardımcı olmak için yanına Türkçe ya da Yunanca bilmeyen bir İngiliz Müfettiş koymuştur ki bu nedenle çok sayıda tercüman vardı ve tercümanlara rüşvet verildiği durumlar görülebiliyordu. Kıbrıs’taki İngiliz Yüksek Komiserine ve konseye, zorla çalıştırmayı öngören, keyfi sürgün yetkisi veren ve İngiliz ya da Türk tebaası dışındakilere toprak satışını yasaklayan emirnameler de hayli eleştirilmiştir. Bu emirnamelerin Yunan ulusal hareketine sempati duyan Rumların Limasol’daki kulüp gibi yapılarda örgütlenmeye başlamaları, Yunan konsolosun yıkıcı faaliyetleri gibi pek çok nedene bağlı olduğu dile getirilir. Hem özel anlatılardan hem de resmi belgelerden de anlaşılacağı üzere bunlar adadaki İngilizler’de Rum nüfusa karşı bir güvensizlik hissi uyandırmıştır.⁴⁴

Kıbrıs hükümetinin Dışişleri Bakanlığı’ndan Sömürge Bakanlığı’na devredilmesinin yarattığı kaygı mecliste Sir Drummond Wolff tarafından dile getirilmiştir. Ona göre bu devir, sözleşme ile asla öngörülmemiştir. “Bu açıkça adanın ele geçirilmesi anlamına geliyor ve bu şekilde hareket ederek diğer ülkeleri de benzer bir yol izlemeye teşvik ediyor olabiliriz. Sömürgeler Dairesi’nin yurtdışındaki Bağımlı Devletlerimizden (dominion) kendi sorumluluğunda olanları yönetme becerisini kabul ediyorum; ancak

41 Hansard, House of Lords Debates 2 Temmuz 1880, vol. 253, cc. 1381-1383.

42 21 Mayıs 1880 tarihli Avam Kamarası görüşmelerinden Kıbrıs’ın yönetiminin Dışişleri Bakanlığından Koloni Bakanlığına devredilmesi sürecinin başladığı anlaşılıyor. Hansard, House of Commons Debates 21 Mayıs 1880, vol. 252, cc. 233.

43 Adada “kiracı” durumundaki İngiltere’nin 1879 yılında bir yüzünde *Majestelerinin* büstü ve “Kraliçe Victoria”, diğer yüzünde ise “Kıbrıs” yazan bronz madeni para basması ve maliye bakanının bunun Sultan’a ait Egemenlik haklarıyla çelişmediğini söylemesi İngiltere yönetiminin pek de geçici olmayacağını gözler önüne serer niteliktedir. Hansard, House of Commons Debates 12 Haziran 1879, vol. 246.

44 Hansard, House of Commons Debates 1 Haziran 1880, vol. 252, cc. 898-929.

şu anda sahip olduğumuz özel kiracılık altında Kıbrıs Adası'nın yönetimi için yeterli bir mekanizmaya sahip olduğunu kabul edemem. Ada Majestelerinin Hükümeti tarafından satın alınmadığı sürece, Yüksek Komiser'in Babiali'ye ve Küçük Asya'daki Konsoloslara sürekli olarak başvurması gerekecek ve bu da ancak Dışişleri Bakanlığı'nın aracılığı ile düzgün bir şekilde yönetilebilir.”⁴⁵

Sonuç

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Akdeniz'de siyasi gücü giderek artan İngiltere, Kıbrıs ile ilgili detaylı çalışmalarda bulunarak adayı stratejik hedeflerinden biri haline getirmiştir. 1571 yılından beri kesintisiz Osmanlı yönetimi altında kalan Kıbrıs, Berlin Kongresi öncesi bir “pazarlığa” konu olmuştur. Neticede de İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu zor durumdan yararlanarak bir sözleşme ile Kıbrıs'a yerleşmiştir; ancak dönemin şartlarının Kıbrıs'tan “daha uygun” bir yere imkan tanımadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. *İngiltere parlamentosu hem sözleşme öncesinde hem de Kıbrıs'ın idari yapısına eklemlendiğinde detaylı tartışmalara sahne olur. Farklı tarihlerde yapılan oldukça fazla sayıdaki parlamento görüşmesi adanın stratejik durumu, yapılması gerekli görülen askeri yatırımları, altyapı sorunları, idari durumu ve yargı mekanizmalarına dair önemli bilgiler içermektedir. Kıbrıs Sözleşmesi'nin mimarı diyebileceğimiz Benjamin Disraeli'nin de belirttiği üzere, Kıbrıs İngiltere için bir güvenlik meselesidir; kuzeyden gelebilecek bir tehdide karşı Süveyş'ten Hindistan'a uzanan deniz yolunun güvenliği. Bu açıdan bakıldığında ada Cebelitarık'tan başlayan zincire eklenen son halkadır. Ancak parlamentoda muhalefet ve iktidar vekilleri, güvenlik konusunda genellikle hemfikir olsa da, Kıbrıs üzerinden sık sık karşı karşıya gelir. Özellikle Süveyş Kanalı'nın korunması için başka bir ülkenin topraklarına yerleşmesi Akdeniz'de çıkarları olan devletleri tedirgin ettiği için eleştirilir. Ayrıca adanın istenilen seviyeye getirilmesi büyük maliyetler gerektirecektir ki bu İngiltere'nin “kiracı” olmasını sorgulatan bir durumdur. İngiltere Kıbrıs ile ilgili hidrograflardan, mühendislerden ve askerlerden önemli raporlar alarak bunları meclise sunar ve tartışmaya açar; büyük bayındırlık yatırımları planlanır ve uygulamaya koyulur. Parlamentoda ayrıca Kıbrıs'ın hukuksal ve idari sisteminin de enine boyuna tartışıldığı, İngiltere'nin *haraçgüzarı* andıran pozisyonunun sorgulandığı görülür. Ada çok ileri bir tarihte, 1925 yılında, bir Taç Kolonisi (Crown Colony) ilan edilip Vali atanıncaya kadar bir Yüksek Komiser ile yönetilmiştir; ancak parlamento görüşmelerindeki tartışmalar Kıbrıs'ın en başından beri bir koloni gibi görüldüğünü gözler önüne serer. Tüm bunlar, bir sözleşme ile bağlı olsun olmasın, İngiltere'nin en başından beri adada “geçici” olma niyeti taşımadığını kanıtlar niteliktedir.*

45 Hansard, House of Commons Debates 1 Haziran 1880, vol. 252, cc. 898-929

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

- Hansard, House of Commons Debates, 8 Temmuz 1878, vol. 241, cc. 966.
Hansard, House of Lords Debates, 11 Temmuz 1878, vol. 241, cc. 1225-1226.
Hansard, House of Lords Debates, 15 Temmuz 1878, vol. 241, cc. 1434-1462.
Hansard, House of Lords Debates, 16 Temmuz 1878, vol. 241, cc. 1573-1575.
Hansard, House of Lords Debates, 18 Temmuz 1878, vol. 241, cc.1753-1843.
Hansard, House of Lords Debates, 19 Temmuz 1878, vol. 241, cc. 1949-1966.
Hansard, House of Lords Debates, 21 Mart 1879, vol. 244, cc. 1410-1417.
Hansard, House of Commons Debates, 24 Mart 1879, vol. 244, cc. 1510-1593.
Hansard, House of Commons Debates, 12 Haziran 1879, vol. 246.
Hansard, House of Commons Debates, 21 Mayıs 1880, vol. 252, cc. 233.
Hansard, House of Commons Debates, 1 Haziran 1880, vol. 252, cc. 898-929.
Hansard, House of Lords Debates, 7 Haziran 1880, vol. 252, cc. 1313-1320.
Hansard, House of Lords Debates, 2 Temmuz 1880, vol. 253, cc. 1381-1383.

2. Araştırma Eserler

- Arı, Bülent, *Akdeniz'de İki Süper Gücün Hâkimiyet Mücadelesi İspanya ve Osmanlı (1568 - 1588) Kıbrıs - İnebahtı - Armada*, Ankara: Kadim Yayınları, 2019.
- Cobham, Claude D., *Excerpta Cypria: Materials For A History Of Cyprus With An Appendix On The Bibliography Of Cyprus*, Cambridge: Cambridge University Press 1908.
- Çevikel, Nuri, *Kıbrıs: Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*, İstanbul: 47 Numara Yayıncılık, 2006.
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri cilt I Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*, Ankara: TTK, 1953.
- Goodlad, Graham D., *British Foreign and Imperial Policy 1865-1919*, London: Routledge, 2000.
- Hill, George, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi (1571-1948)*, çeviren Nazım Can Serbest, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Hyam, Ronald, *Britain's Imperial Century 1815-1914 A Study of Empire and Expansion*, Lanham: Barnes and Noble, 1993.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, cilt 8*, Ankara: TTK, 2011.

- Kinneir, John Macdonald, *Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan*, London: John Murray, 1818.
- Luke, Harry C., *Cyprus Under the Turks (1571-1878)*, London: Oxford University Pres, 1921.
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih 1789-2010*, İstanbul: Der Yayınları, 2015.
- Uçarol, Rıfat, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı – İngiliz Antlaşması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,1978.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, cilt 3*, Ankara: TTK, 1998.

3. Makaleler

- Dinç, Güven, “Kıbrıs Saray Tercümanlığı Kurumu (1779-1816).” *16. Türk Tarih Kongresi* 4,1 (2010): 423-437
- Dinç, Güven, “Yunan İsyanı Sırasında Kıbrıs’ta İstihbarat Faaliyetleri (1821) “, 2. *Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Emperyalizm, Hegemonya ve İstihbarat Faaliyetleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019.
- Doğan, Güner, “Savaştan Uzlaşmaya: İnebahtı Deniz Savaşı Öncesi ve Sonrası İtalyan Yazınında Türkler (1570-1573).” *Tarih Dergisi* 76 (2022): 161-180. <https://doi.org/10.26650/iutd.202209>.
- Sonyel, Salâhi R., “İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrısı İngilizlere Nasıl Kiraladı.”, *Belleten* 42, (1978): 725-744. <https://doi.org/10.37879/belleten.1978.725> .
- Şahin, İsmail, “İngiltere’nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs (1580-1878).” *Asia Minor Studies* 4, 7 (2016): 149-176. <https://doi.org/10.17067/ams.78952>.
- Temperley, Harold, “Disraeli and Cyprus”, *The English Historical Review* 46, 182 (1931): 274–279.

4. İnternet Kaynakları

- Gürsoy, Cevat Rüştü, “Kıbrıs”, TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim 07.11.2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kibris#1>.

Extended Abstract

Located in the northeastern corner of the eastern Mediterranean, Cyprus was ruled by the former King of Jerusalem Gui de Lusignan and his descendants after the Eastern Roman rule, and in 1489 it was taken over by the Republic of Venice. After the conquest of Syria and Egypt, the island, which was close to coasts such as Tripoli, Mersin and İçel, gained importance for the Ottomans and came completely under Ottoman rule with the capture of Famagusta Castle in 1571. In the 17th century, Cyprus was attached to Vilayet of the Archipelago (Cezayir-i Bahr-i Sefid Sancağı) and its administrative structure underwent certain transformations until the 19th century. It is understood that the local *Aghas*, who collected the island’s taxes on behalf of the Captain Pasha as intermediaries, were the main administrators of the island. The *Aghas* and their rivalries with each other caused many disturbances, such as the Boyacıoğlu Mehmet Rebellion.

At the beginning of the 18th century, when Cyprus was given to the Grand Vizier as a fief (*Has*), the administration began to be undertaken by the *Muhassıl* on his behalf, but later it was given back to the Kaptan Paşa. In 1754, when the Archbishop of Cyprus was declared “Kocabaş” by an edict, he was authorized to negotiate directly with Istanbul as the official representative of the dhimmis. After this date, the Archbishop and the interpreter of the Cyprus Divan became increasingly powerful on the island, overshadowing the local rulers. The Greek revolt of 1821 naturally reverberated in Cyprus. The contribution of the Greeks living in Cyprus to the revolt was limited to volunteers and financial aid. After the end of the Greek Revolt in September 1829 and the subsequent recognition of an independent Greece, a precursor to the modern “Enosis” movement took place. In 1830, a representative was sent to the Greek president Kapodistrias to try to convince him to annex the island to Greece, but this effort failed.

In the second half of the 19th century, Cyprus became one of the strategic targets of Great Britain, whose political power in the Mediterranean was increasing. With detailed reports from its consuls, soldiers and bureaucrats serving in the region, Great Britain made important assessments on Cyprus and designed its diplomatic moves in the direction that the island could be annexed to the empire. The Kinneir travelogue, Pietro Brunoni and Colonel Home reports are noteworthy. In his report, Colonel Home, who was also the head of intelligence at the Ministry of National Defense, defines Cyprus as a region that, if acquired, would not cause major diplomatic complications, could provide a military response to threats from the Caucasus or the Upper Euphrates-Tigris basins to the north, and could make a significant economic contribution. With this report, it is understood that Great Britain kept Cyprus “among the possible options” After the War of 1877, Austria and Great Britain took the lead to renegotiate the Treaty of San Stefano which could break the balance in the Balkans and jeopardize Great Britain’s Indian Empire and eastern trade, and a congress was decided in Berlin. Great Britain threatened to withdraw from the negotiations with Russia to soften the Treaty of San Stefano, and on May 23, 1878, Great Britain included the Ottomans in an alliance within the framework of the Cyprus Convention.

Although the idea of annexation of Cyprus by Great Britain can be traced back to Disraeli's (Lord Beaconsfield) 1847 novel *Tancred*, or to Disraeli's aim in 1874 to turn to a more "high-spirited" policy and make a "spectacular acquisition" for the Empire, Cyprus also seems to have been a "last minute" acquisition for Great Britain. With the Cyprus Convention signed in June 1878, Great Britain entered into a conditional alliance with the Ottoman Empire by undertaking armed assistance against a new Russian attack in Anatolia. On July 12, 1878, British troops landed in Cyprus and British rule began on the island for many years.

In the British parliament, Cyprus was discussed in detail by both opposition and ruling MPs. The British-Turkish Cyprus Convention, secretly drawn up in June 1878, was brought to the British Parliament for the first time on July 8. The Marquis of Hartington confirmed the "rumors of the Cyprus Convention" directed to the government. The geographical ambiguity of the phrase "Armenia" and whether the phrase "Kars and other conquests made in Armenia during the last war" in Article 6 of the annex to the Treaty includes Batumi is widely debated. Benjamin Disraeli, in his long speech evaluating the Berlin Congress in the House of Lords on July 18, 1878, stated that the purpose of taking Cyprus was not the Mediterranean but India. Cyprus is an important step for the continuation and peaceful preservation of the empire. Earl of Granville agrees with the idea that Cyprus was one of the most important purposes for the defense of the Suez Canal. But as the kingdom expanded, its weak points also increased and the limited army was spread to more points than necessary. In addition, this transfer caused uneasiness for countries with interests in the Mediterranean. Lord Derby (Edward Stanley, 15th Earl of Derby), who had resigned as Foreign Secretary in April, doubted whether Cyprus and a new naval station were really needed. The strengthening of Malta, the existing naval base, is also advocated by the competent naval authorities. Another large naval base in the Mediterranean would entail high costs and logistical problems. Lords Napier and Etrick stated that the acquisition of the island of Cyprus for the defense of Asia Minor has long been advocated by the highest military authorities and comment on the new threats that might arise in the future from Russia, which violated the Treaty of 1856. The strategic importance of the island was also extensively emphasized by Sir John Hay on March 24, 1879. Hay emphasized that since a warship could not logistically be sent more than 1,500 miles from a fortification station, it was crucial to have a coal station between Malta and Aden to protect the Suez Canal in case of war and to serve as a stepping stone on the route to India.

The British Parliament was the scene of detailed debates both before the agreement and after its incorporation into the administrative structure of Cyprus. The large number of parliamentary debates on different dates proves that Great Great Britain was not a temporary presence on the island.